

студентів на основі моральних загальнолюдських принципів. Будь-яка діяльність особистості направляється й оцінюється з позицій відповідності вищим цілям розвитку особистості.

5. Важливою особливістю навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі є акцент на самоаналіз і рефлексивну діяльність майбутнього соціального педагога. Це уможлиблюється через реалізацію опорної характеристики особистості – образу “Я”, або Я-Концепції.

Список використаних джерел

1. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта (Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти). – Рівне, 2003. – 128 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.124-129.
4. Бех І.Д. Проблема особистісних цінностей: стан і орієнтири дослідження // Українська психологія: сучасний потенціал: Матеріали четвертих костюківських читань (25 березня 1996 року): В трьох томах. – Т.1. – К.: Інститут психології АПН України, 1996. – С. 57-67.
5. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання / За заг.ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 8-11.
6. Иванова Л. К. Система вузовской профессиональной подготовки специалистов социальной сферы к социальной работе с семьей / Л. К. Иванова // Отечественный журнал социальной работе. – 2004. – № 3. – С. 68–72.
7. Концепція національного виховання: Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994р. // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5-6.
8. Семиченко В.А. Визначення функцій педагогічної діяльності в контексті гуманізації навчання // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С.21-32.

In the article regarding means of forming humanistic direction a personality future social teacher in the studies process in high school.

Key words: personality, humanistic direction, social teacher, process of forming.

Отримано: 25.03.2010

Формуванні ціннісних орієнтацій особистості у процесі здобуття вищої освіти

У статті розкриваються соціально-психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій особистості в процесі здобуття вищої освіти. Особлива увага приділяється значущості вищої освіти в сучасному українському суспільстві, більшої, ніж політика або економіка. Визначається її особлива роль – формування інтелекгентної особистості.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, вища освіта.

В статтє розкриваються социально-психологические особенности формирования ценностных ориентаций личности в процессе получения высшего образования. Особое внимание уделяется значимости высшего образования в современном украинском обществе, большей, чем политика или экономика. Определяется его особая роль – формирование интеллигентной личности.

Ключевые слова: личность, ценностные ориентации, высшее образование.

Проблеми вищої освіти відображають значний спектр проблем, існуючих в сучасному суспільстві. Система освіти є сферою взаємодії інтересів держави і суспільства. Кожний з суб'єктів освітніх праввідносин повинен мати нагоду впливати на функціонування і розвиток системи освіти, але разом з тим нести свою частку відповідальності за створення умов, необхідних для виконання системою освіти своїх соціальних і освітніх функцій. Саме цій актуальній проблемі присвячена наша стаття.

Виклад основного матеріалу. Наявність вищої освіти є одним з основних критеріїв (хай навіть в деяких випадках формальним), по яких ми прагнемо визначити суть поняття “інтелекгентність”. Ж.Т. Тощенко [5] вказала на ряд позицій, за якими можна охарактеризувати інтелекгентну особистість. По-перше, це не просто володіння знаннями, а активна участь у передачі цих знань народу. Служіння народу, відповідальності перед ним. По-друге, це ідея моральності, ідея служіння добру. По-третє, це прагнення бути прикладом, орієнтиром і навіть ідеалом для оточуючих, не тільки у великому, але і в малому, в повсякденних справах і турботах. І нарешті, це щира готовність служити не тільки своєму народу, але і

всьому людству. В аспекті сказаного представляється доцільним виявити роль вищої освіти у формуванні інтелігенції. Але спочатку розглянемо, як повинна виглядати модель вищої освіти з точки зору її відповідності вимогам ХХІ століття. Властива людству система криз (екологічної, енергетичної, продовольчої та іншої) показує, що воно знаходиться на переломі свого розвитку. Відбувається перехід від старої до нової цивілізації з новим набором цінностей, з новими уявленнями про простір, час, всесвіт, культуру, цивілізації. Іншими словами, йде зміна типів цивілізацій, яка була передбачена видатним соціологом П.О.Сорокіним [4]. Даний перехід органічно пов'язаний з людиною, яка є системоутворюючим чинником цивілізації.

Цікавий погляд на перспективу розвитку вищої освіти відомого соціолога та психолога Ортега-і-Гассет, який вказував на особливу значущість вищої освіти в житті сучасного суспільства, навіть більшої, ніж політика або економіка. В цьому випадку, вважає він, зростає роль університетів, проте, сучасному університету ще далеко до того, яким він повинен і може бути. Розглядаючи культуру як суму адекватних уявлень про призначення людини в сучасному світі, учений доходить висновку, що в ХХІ столітті основною функцією університету як вищого навчального закладу повинно стати вивчення "великих культурних дисциплін", до складу яких мають бути включені такі: фізична схема світу (фізика); фундаментальна схема органічного життя (біологія); історичний процес людського роду (історія); структура і функціонування соціального життя (соціологія, психологія); схема всесвіту (філософія).

Оволодіння якими-небудь професійними знаннями і вміннями ще не робить людину культурною, інтелігентною. Володіючи тільки професійними знаннями і якостями, індивід буде в основному залежати від попиту на свою професію. Культура ж забезпечує йому адекватне уявлення про життєво важливі проблеми сучасності і розуміння соціально-політичної суті, які мають місце в реальному житті. Як справедливо відзначає Ортега-і-Гассет, культура – це відповідний епос і рівень інтелектуального розвитку людини, дозволяє йому орієнтуватися в навколишньому соціальному світі, визначаючи власний шлях. Як відзначають І.В. Захаров, Е.С. Ляхович [1] культурна людина – це людина-інтелігент, що займає активну життєву позицію. Соціальна місія культурного університету полягає в тому, щоб подолати різноплановість, різноспрямованість задач сучасної вищої освіти і засобів соціальної педагогіки, сконцентрувати зусилля передових людей на досягненні культурного ідеалу епохи, а також пояснити інтелектуалам всю міру їх відповідальності за долі

людства і, збудивши в них "відчуття місії", зробити полум'яними борцями за краще майбутнє. Ми вважаємо, що даний заклик ученого актуальний і в ХХІ столітті, оскільки проблема відродження істинної інтелігенції ще чекає свого вирішення.

На наш погляд, сучасна модель університетської освіти, підставою якої є базова культурна освіта, представляє інтегральну структуру, яка поєднує в собі інноваційні форми навчання і виховання студентів з суперсучасними науковими розробками в різних галузях наукової діяльності. Сучасний університет має в структурі розширену мережу науково-дослідних підрозділів (НДІ, лабораторії і таке інше), які сприяють його еволюційному розвитку.

Одна з основних цілей сучасної вищої освіти полягає в тому, щоб за допомогою різних форм навчання і виховання підготувати студента до плідної творчої участі в соціальному житті суспільства. Освічена людина повинна не тільки адаптуватися до стрімких соціальних змін, що відбуваються, але і вміти практично оцінити те, що відбувається і намітити особистий шлях соціальних змін і перетворень.

Основними функціями вищої освіти є: гуманістична, аксиологічна, соціокультурна, соціально-адаптивна, соціально-мобільна (стратифікаційна), інноваційна, соціально-інтеграційна, прогностична.

Гуманістична функція виражається у тому, що освіта орієнтована на особистість, на забезпечення її існування і розвитку, самореалізацію.

Аксиологічна функція виявляється у тому, що вища освіта розглядається як цінність світової і української багатонаціональної культури.

Соціокультурна – освіта допомагає людині оволодіти культурою свого народу в різноманітті зв'язків з національними культурами інших народів і світовою культурою в цілому.

Соціально-адаптивна – вища освіта сприяє успішній адаптації людини до оточуючого динамічно обновляючого соціуму на різних його рівнях (мікро-, мезо-, макро-), а також до професійної діяльності.

Соціально-мобільна (стратифікаційна) – в процесі освіти і в результаті професійної підготовки у вузі змінюється статусно-рольова форма взаємодії людини з оточуючими її людьми (отримання нового статусу).

Інноваційна – у вузі оновлюється арсенал знань і способів діяльності людини, формується її базис в науково-дослідницькій діяльності.

Соціально-інтеграційна – людина у вузі включається в інтеграційну освітньо-науково-виробничу діяльність; набуває досвід

інтеграції навчальних, наукових і практичних знань і умінь; відкриває величезні потенційні можливості даного процесу.

Прогностична – у вузі змістовно розкривається суть майбутньої професії, стабілізується потреба людини в її отриманні; об'ємно виявляється перспектива професійного розвитку і особистісного зростання людини. Сучасна університетська освіта прагне допомогти молодій людині знайти для себе смислові орієнтири в житті.

Як вказує Т.Б.Казаренкова [2], соціологічна модель сучасної вищої освіти є соціально-інтегрованою, відкритою, складною багаторівневою системою. Розглянемо основні рівні даної системи.

1. Соціально-політичний рівень – цей рівень визначає соціально-правові механізми регулювання системи вищої освіти. Законодавча база вищої освіти – це фундамент, на якому зводяться всі поверхи будівлі. Від його міцності залежить життєстійкість самої системи. На жаль, існуючі закони у галузі освіти (вищої, зокрема) не дозволяють однозначно трактувати вже, здавалося б, юридично оформлені положення. Внаслідок цього спостерігаються грубі порушення в різних сферах, які відповідальні за виконання цих законів.

2. Соціально-економічний рівень тісно пов'язаний з соціально-політичним рівнем і відображає економічний стан системи вищої освіти в сучасних умовах. Кризовий стан в економіці в першу чергу відобразився на стані вищої освіти.

3. Соціально-адаптивний рівень відображає можливості системи вищої освіти самостійно здійснювати свої функції в соціально-економічних умовах, що склалися. Незважаючи на складні умови, багато вищих навчальних закладів знаходять вихід з положення, що створилося. Разом з традиційними формами навчання все частіше використовуються інші форми організації учбового процесу, які відповідають сучасним світовим стандартам підготовки фахівця (дистанційне навчання, Інтернет і таке інше). Крім того, багато установ використовують освітні можливості для розвитку вузу, чому сприяє інтеграція всіх його структур (зокрема, використання ринку освітніх послуг і таке інше). Це призводить до автономізації діяльності вузів в ринкових умовах.

4. Соціально-цивілізаційний рівень відображає процеси інтеграції освіти в міжнародний освітній простір. Базою освіти (а вищої – особливо) є культура – світова і вітчизняна. Без фундаментальних знань про культуру свого народу і народів світу неможливий повноцінний розвиток цивілізованого суспільства і української інтелігенції.

Тепер перейдемо до розгляду соціально-стратифікаційної структури сучасної вищої освіти. Освіта як соціальний інститут є не тільки сукупністю ролей і статусів (суб'єктів соціально-освітньої взаємодії), установ, забезпечених певними матеріальними засобами і здійснюючих конкретні соціальні функції, що задовольняють потреби сучасного суспільства, але і впорядковану організацію соціальної діяльності і соціально-психологічних відносин, які складаються в результаті рішення конкретної цільової задачі освітнього рівня.

Під соціальною стратифікацією, як відомо, розуміється сукупність розташованих в ієрархічному порядку соціальних прошарків. У соціологічній теорії найчастіше виділяють чотири основні показники рівня стратифікації: доходи, влада, освіта, престиж. У освіті під стратифікацією розумітимемо розділення (розшарування) в соціально-освітньому просторі, який склався в результаті приналежності суб'єкта соціальної взаємодії (студента, викладача, науковця і таке інше) до тієї або іншої соціальної страти (прошарку), згідно своєму статусу. Враховуючи, що соціальна структура виникає в результаті суспільного розподілу праці, а соціальна страта – в результаті суспільного розподілу праці, тобто соціальних благ, в соціально-освітній стратифікації блага визначаються високим рівнем освіти, який дозволяє зайняти людині певне місце в суспільстві.

Соціально-освітній простір структурований таким чином: а) керівники вищого навчального закладу; б) професорсько-викладацький склад, науковці, докторанти, аспіранти; в) студенти.

Між вказаними вище учасниками освітнього процесу з різних прошарків (страт) здійснюється міграція, яка характеризує соціальну мобільність. У даному процесі соціальна мобільність йде постійно і безперервно; змінюється лише її інтенсивність. Розглянемо деякі варіанти соціальної мобільності в системі вищої освіти, які впливають на процес формування і розвитку сучасної інтелігенції.

Вертикальна мобільність характеризує переміщення із страти одного рівня (низького, високого) в страту іншого рівня. Наприклад: а) керівні кадри у вузі постійно оновлюються за рахунок професорів, викладачів, які проявляють високий рівень професіоналізму і організаційно-управлінські здібності; б) студенти, які проявили схильності і здібності в науково-дослідній і навчальній діяльності після закінчення вузу вступають до аспірантури, посідають посади асистентів на кафедрах, тобто підвищують свій статус і переміщуються на вищий ступінь в соціально-освітньому просторі.

Горизонтальна мобільність характеризує перехід індивіда з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на одному і тому ж стратифікаційному рівні. Наприклад, аспірант, успішно завершивши

навчання і захистивши кандидатську дисертацію, одержує посаду доцента і таке інше.

У теорії соціальної психології виділяють як індивідуальну, так і групову мобільність. Під індивідуальною мобільністю слід розуміти переміщення людини (суб'єкта соціальної взаємодії) вгору або вниз незалежно від стратифікаційної динаміки інших людей. Під груповою мобільністю розуміються стратифікаційне переміщення певної соціальної групи (студенти, викладачі і таке інше).

Великий інтерес представляють різні варіанти мобільності суб'єктів соціально-освітнього простору в умовах інтенсивного соціально-економічного і політичного оновлення України і української вищої освіти. Розглянемо стратифікаційну структуру у вузі, враховуючи вказані вище показники стратифікаційних рівнів. Тенденції їх зміни такі.

“Доходи” як показник приналежності суб'єкта соціально-освітнього процесу (професори, викладачі, студенти і таке інше) до тієї або іншої страти виступає вже недостатньо об'єктивним критерієм певного рівня стратифікації. Ще десять років тому розмір заробітної платні професора перевищував в 10-15 разів стипендію студента. В даний час, студент з урахуванням можливих освітніх та інших послуг нерідко має середньомісячний дохід більше, ніж у викладача.

Показник “Влада”. Всього кілька років тому керівник установи, викладачі користувалися необмеженою владою відносно студентів (характер відрахувань з навчального закладу, перевод на інший курс, факультет, “жорсткий” розподіл випускників після закінчення вищого навчального закладу і таке інше). В даний час студенти одержали певні права і можливості активніше брати участь у справах вузів (у роботі рад університетів разом з керівниками і викладачами вузів беруть участь студенти).

Показник “Освіта”. У недалекому минулому була практично абсолютна перевага викладача над студентом в знаннях з певної навчальної дисципліни. В даний час, в результаті модернізації і комп'ютеризації, студент дістає доступ до величезного змістовного матеріалу з будь-якого навчального предмета і деколи наближається до інформованості викладача. Нерідкі випадки, коли студенти дістають другу вищу освіту, отже, стартовий показник “освіта” у них і викладача майже однаковий (зокрема, якщо педагог не удосконалює свої професійні знання і уміння).

Показник “Престиж”. Впродовж всієї історії української освіти (та і світової теж) професія викладача вищої школи була однією з престижних в суспільстві. Тепер же престиж даної професії, в очач молоді, помітно знизився. Разом з тим, в останні два-три роки

намітилися тенденції до підвищення престижу даної професії в сучасному суспільстві. “Престиж” студента як показник стратифікаційного рівня, хоча і має певний рейтинг в сучасному суспільстві, але вже не характеризує багато привілеїв студентів, які були раніше (пільги при прийомі на роботу випускників вузів як молодих фахівців, безкоштовні путівки, молодіжні житлові комплекси і таке інше).

Коротка характеристика розглянутих базових показників свідчить про те, що зміни, які відбулися у всіх галузях сучасної освіти, а вищої особливо, вимагають введення додаткових показників, з урахуванням вимог сучасного соціально-психологічного знання. Виявлені тенденції характеризують соціальний статус кожної з двох основних соціальних груп освітнього процесу – студентів і викладачів. У даній статті розглянуті лише деякі питання вельми актуальної, теоретично і практично значущої проблеми соціально-психологічної структури вищої освіти, дозволяючи по-новому оцінити сучасний стан і перспективи розвитку сучасної української вищої школи, яка має безперечний вплив на формування сучасної української інтелігенції. Як справедливо відзначає Ж.Т. Тощенко [5,325], “майбуття інтелігенції багато в чому залежить від того, чи зуміє, чи захоче майбутня її зміна, нинішні студенти, не просто зберегти ідеали інтелігенції, але і слідувати їм”.

Система сучасної освіти стрімко інтегрується зі світовим освітнім простором. Цей процес супроводжується системними змінами нашої освіти у напрямі відбору кращих світових зразків, що підвищують якість функціонування і розвитку всіх систем українського суспільства, поліпшуючих життєдіяльність українського народу. Разом з тим, система освіти будучи однією з підстав національної безпеки держави і його громадян, не може приймати світові новації, неадекватні перспективам розвитку України в ХХІ столітті, не забезпечуючи її суверенітет в політичній, економічній, культурній сферах.

Розвиток національної освіти орієнтований на структурні зміни на всіх його рівнях. За визначенням С.П.Капіци, С.П.Курдюмова, Г.Г.Малинецького [3] серед основних сучасних напрямів розвитку вищої освіти можна виділити такі:

- підвищення ролі освіти в економіці, науці, культурі;
- зміна змісту освіти виходячи з імперативів ХХІ століття, довготривалих національних інтересів, перспективних технологій;
- інтеграція основної частини інтелектуального потенціалу держави навколо вищої школи;
- розкриття можливостей невживаної частини потенціалу вищої школи шляхом створення невеликих, ефективно діючих структур, “точок зростання”.

Істотне значення в умовах оновлення вищої освіти мають мета і задачі його функціонування, перспективи реформування змістовного і процесуального компонентів освітнього процесу. Стратегічними задачами сучасної вищої школи, рішення яких багато в чому визначає процес формування інтелігенції, виступають:

- соціалізація (гармонізація відносин людини з природно-соціальним світом через освоєння сучасної картини світу; розвиток національної самосвідомості людини, забезпечення умов для придбання ним широкої базової освіти, що дозволяє достатньо швидко адаптуватися в соціумі);
- професіоналізація (підготовка професійно компетентного фахівця, який володіє фундаментальними і прикладними знаннями, і високою культурою організації і здійснення професійної діяльності, надбання ним широкої базової освіти);
- самореалізація (навчання людини продуктивної життєдіяльності, створення умов для її самовдосконалення і самореалізації). Сучасна університетська освіта спрямована на: розвиток особистості, яка навчається, стимулювання у неї індивідуальних здібностей у всіх видах і формах навчально-науково-виробничої діяльності; виховання у молоді пошани до прав людини і основних свобод; формування у студентів високої самосвідомості і пошани до національної культури, мови і світових цінностей; виховання у них культури міжнародної взаємодії; підготовку молоді людини до творчої діяльності у вільному суспільстві у дусі взаєморозуміння, миру, терпимості, рівноправності, дружби між етнічними, національними і регіональними групами; виховання пошани до навколишнього природного світу; стимулювання потреби до системного професійного і особистого самовдосконалення.

У зв'язку з цим слід підкреслити: соціально-психологічна складова університетської підготовки студентів сприяє не тільки освоєнню ними соціально значущих знань і способів діяльності, але й розвитку в них нових соціальних і професійних орієнтирів. У ряді першочергових заходів, спрямованих на ефективну університетську підготовку студентів, доцільно виділити такі:

- висунення як однієї з пріоритетних задач університетської освіти – формування культури фахівця;
- виділення в змісті нормативних навчальних курсів модуля, який забезпечує цільове якісне формування базису культури, створює умови для осмислення студентом сучасних соціально-психологічних перетворень;

- створення авторських курсів соціально-гуманітарного профілю, розвиваючих особистий потенціал і професійні уміння навчатися за допомогою освоєння ними базових соціологічних знань і способів практичної діяльності;
- інтеграція в науковій та навчальній роботі змісту соціально-гуманітарних навчальних дисциплін, які забезпечують розвиток гуманістичного світогляду, освоєння знань і системи соціальних цінностей людини; створення інтеграційних навчальних курсів і факультативів;
- використання форм і методів навчання, розвиваючих у студентів соціологічну культуру і культуру діяльності, стимулюючих у них потреби в творчому стилі життєдіяльності, відкриваючих перспективи самореалізації;
- об'єктивна якісна оцінка результативності університетської освіти студентів в контексті соціально-гуманітарної підготовки фахівця.

Отже, доходимо **висновку**, що задачі системи сучасної української освіти спрямовані на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації, на розвиток цивілізованого суспільства. Саме вони визначають модернізацію цієї системи, в процесі здійснення якої, доведеться повною мірою зважати на культурні традиції і накопичений досвід оновлення вищої школи, що є центром становлення і розвитку сучасної української інтелігенції.

Список використаних джерел

1. Захаров И.В. Миссия университета в европейской культуре / И.В. Захаров, Е.С. Ляхович. – М., 1994.
2. Казаренкова Т.Е. Интегральная социология высшего образования / Т.Е. Казаренкова. – М., 2001.
3. Капица С.П. Синергетика и прогнозы будущего / С.П. Капица, С.П. Курдюмов, Г.Г. Малинецкий. – М., 2000.
4. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин. – М., 1992. – С. 425-435.
5. Тощенко Ж.Т. Парадоксальный человек / Ж.Т. Тощенко. – М., 2001. – С. 303.

The article reveals the social and psychological peculiarities of individual values in the process of higher education. Particular attention is paid to the significance of higher education in the life of Ukrainian society, even more than politics or economics. Determined by its special role - shaping intellectual identity.

Key words: personality, values, higher education.

Отримано: 17.02.2010